

derrislerin reisi Yûsuf el-Gazzî'den ders okudu. *Kütüb-i Sitte*'yi Saîd el-Halebî'den okuyarak icâzet aldı. Şam'da Şeyh Muhammed Mehdi el-Mağribî ez-Zevâvî vâsıtasıyla Halvetiyye tarikatına intisap etti. Müftü Emîn Efendi el-Cündî zamanında fetva emini oldu ve onunla birlikte 1285 (1868) yılında İstanbul'a gitti. İstanbul'da Ahmed Cevdet Paşa ile tanıştı ve aynı yıl kurulan Mecelle Cemiyeti'ne üye seçildi. Yaklaşık üç yıl bu görevde kalıp *Mecelle*'nin ilk beş kitabının hazırlanmasına katkıda bulunduktan sonra istifa ederek Şam'a döndü. Dördüncü dereceden Mecîdî nişanıyla taltif edilen İbn Âbidînzâde'ye İzmir pâyesinden maaş bağlandı. Kendisi İstanbul'dan ayrılışına sebep olarak memleket özlemini gösterirken (*Qurretü 'uyûni'l-aḥyâr*, VII, 4) bazı müellifler, *Mecelle*'nin bölümlerinden kendi imzasının da bulunduğu "Kitâbü'l-Vedîa"nın hükümsüz bırakılarak yeniden hazırlanmasının bu ayrılışa sebep olabileceğini kaydetmektedir (Öztürk, s. 28). 1291'de (1874) Şam'daki el-Cem'iyetü'l-hayriyye'ye başkan seçilen İbn Âbidînzâde 1292 Şevvalinde (Kasım 1875) Trablusşam kadılığına tayin edildi ve bu görevde iki buçuk yıl kaldı. Bu arada Edirne mevlaviyeti pâyesine yükseltildi (1877). 1300 (1883) yılında Suriye vilâyeti Maarif Meclisi ikinci başkanlığına getirildi; bir yıl sonra da kendisine Bursa pâyesi ve Haremeyn-i şerîfeyn rütbesi verildi. 1304 Muharreminde (Ekim 1886) üçüncü dereceden Mecîdî nişanıyla Mekke-i Mükerrreme pâyesi tevcih edildi. 11 Şevval 1306 (10 Haziran 1889) tarihinde Şam'da vefat etti ve Bâbüssağır Kabristanı'nda babasının yanında defnedildi.

Eserleri. 1. *Qurretü 'uyûni'l-aḥyâr li-tekmileti Reddî'l-muhtâr*. Babasının Haskefi'ye ait *ed-Dürrü'l-muhtâr*'a yazdığı *Reddî'l-muhtâr* adlı hâşiyenin tek-milesidir. İbn Âbidîn eserinin bazı bölümlerini temize çekmeye fırsat bulamadan vefat etmiş, eser Bulak'ta (1272/1856) basılacağı zaman oğlu bu müsveddeyi herhangi bir ilâve yapmadan temize çekmiştir. İbn Âbidînzâde bu bölümleri tamam-lamayı arzu etmişse de buna imkân bulamamış, ancak İstanbul dönüşü Ahmed Cevdet Paşa'nın isteği üzerine tekmiyleyi kaleme almıştır. Babasının temize çekemediği "Kitâbü's-Şehâdât"ın sonundaki "Mesâilü Şettâ"dan "Kitâbü'l-İcâre"nin başına kadar olan bölümü (şehâdât, vekâlet, da'vâ, ikrâr, sulh, mudârebe, idâ, âriye ve hibe kitapları) kapsayan eser birçok defa basılmıştır (I-II, İstanbul 1293; Bu-

lak 1299; Kahire 1290, 1293, 1307, 1321, 1326, 1327, 1386/1966). 2. *Mî'râcû'l-fe-lâh*. Şürûnbulâfî'nin ibadetlere dair *Nû-rû'l-îzâh* adlı eserinin şerhi olup müellif nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Fıkḥü'l-Haneffî, nr. 6667). 3. *el-Hediyyetü'l-'Alâ'iyye* (Dimaşk 1299). İlk mektep talebeleri için kaleme alınmış bir ilmi hal olup M. Selim Bilge tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*el-Hediyyetü'l-'Alâ'iyye Tercemesi*, İstanbul 1987). 4. *Minnetü'l-cellî li-beyânî iskāṭi mâ 'ale'z-zim-meti min keşr ve ḳallî*. 5. *İğâsetü'l-'ârî li-zelleti'l-ḳârî*. 6. *Müşîrû'l-hime-mi'l-ebiyye ilâ mâ edḥalethü'l-'avâm fi'l-luḡati'l-'Arabîyye* (son üç eserden ilk ikisinin matbu, diğerinin yazma olduğu kaydedilmektedir, M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, s. 289).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Âbidînzâde, *Qurretü 'uyûni'l-aḥyâr* (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* içinde), Kahire 1386/1966, VII, 4-7, 13; Serkis, *Mu'cem*, I, 155; M. Cemil eş-Şattî, *Terâcîmü a'yânî Dimaşk*, Dimaşk 1367/1948, s. 24-25; a.mlf., *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 327-328; M. Abdülcevdâ el-Kâyâtî, *Nefḥatü'l-beşşâm fi rihleti's-Şâm*, Beyrut 1401/1981, s. 121, 130; *Hediyyetü'l-'ârîfîn*, II, 388; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Zirikî, *el-'Alâm*, VII, 152; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XI, 193; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 256; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, s. 28, 33, 39, 53, 56, 57, 59; M. Mutî el-Hâfız, *Fihrisü maḥṭûṭâtî Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fıkḥü'l-Haneffî*, Dimaşk 1401/1981, II, 183; Âyide İbrâhîm Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyyetü'lleti nüşi-ret fi Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 98; a.mlf., *el-kütübü'l-'Arabîyyetü'lleti nüşi-ret fi Mısr fi'l-ḳarni'l-tâsi'* aşer, Kahire 1990, s. 77; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 288-289; Ahmet Özel, *Haneffî Fıkḥ Âlimleri*, Ankara 1990, s. 147; Abdürrezâk el-Baytâr, *Ḥilyetü'l-beşer fi târihi'l-ḳarni's-sâliş 'aşer*, Beyrut 1413/1993, III, 1335-1337.

AHMET ÖZEL

İBN ACİBE

(ابن عجيبة)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed
b. Mehdi el-Hasenî eş-Şâzelî
(ö. 1224/1809)

Faslı âlim, müfessir,
Şâzelî-Derkâvî şeyhi.

1161'de (1748) Tanca ile Tıtvân arasında bulunan Hamîs köyünde doğdu. Ailesi bu bölgenin şeriflerindendir. *el-Fehrese* adlı otobiyografik eserinde Hz. Hasan soyundan geldiğini söyleyen ve şeceresini kaydeden İbn Acîbe öğrenimine Hamîs'te başladı. Kasrülkebîr'de Muhammed es-

Sûsi es-Simlâfî'den bir süre ders aldıktan sonra Tıtvân'a gitti. Buradaki âlimlerden fıkḥ, kelâm, tefsir ve edebiyat dersleri aldı. Muhammed el-Cenevî Tıtvân'a gelince onun derslerine devam ederek fıkḥ ve hadis bilgisini ilerletti. Tasavvufia da onun aracılığıyla tanıştı (*el-Fehrese*, s. 29-32). Cenevî'nin vefatından sonra 1200 (1786) yılında Fas'a gitti. Muhammed et-Tâvûdî İbn Süde'nin derslerini takip edip icâzet aldı. Fas'taki diğer âlimlerden de faydalanan İbn Acîbe daha sonra Tıtvân'a dönerek dinî ilimleri okutmaya başladı. 1209'da (1794) Derkâvî-Şâzelî şeyhi Sîdî Muhammed el-Bûzîdî ile tanıştı. Daha önce Muhammed Cenevî'nin etkisiyle tasavvufia ilgi duyarak Kuzey Afrikalı Şâzelî şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Aîd'iyye*'sini okudu. Bûzîdî'ye intisap edip seyrü sülûkünü tamamladıktan sonra kurduğu zâviyede irşad faaliyetlerine başladı. Bir ara bid'atçılıkla suçlanarak müridleriyle birlikte hapsedilmesi mensuplarının daha da artmasına sebep oldu. Bölgede kurduğu zâviyelerin sayısını arttırarak bir yandan irşad faaliyetini yaygınlaştırırken bir yandan da tasavvufa dair eserler kaleme aldı. 7 Şevval 1224'te (15 Kasım 1809) Tıtvân yakınındaki Gamâre'de vebadan öldü. Mezarı Derkâviyye mensupları tarafından her yıl 14 Eylül'de ziyaret edilmekte ve anma törenleri yapılmaktadır.

Derkâviyye'nin piri Mevlây el-Arabî ed-Derkâvî'ye (ö. 1239/1823) büyük bir saygı duyan İbn Acîbe eserlerinde genellikle onun fikirlerini nakletmiştir. Tarikata intisap etmeden önce dinî ilimler sahasındaki bilgisini derinleştirmesi yanında tasavvufî hayata girdikten sonra da dinin zâhirî hükümlerine bağlı kalmaya önem vermiş, eserlerinde bâtın ilmi olan tasavvufun hakikatine zâhir ilimleriyle ulaşılacağını vurgulamıştır. Ona göre ilmin meyvəsi ameldir. Amelin neticesi hal, halinki zevk, zevkinki şübdür; şübdü sekr, sekri de sahv takip eder. Sahvdan sonra kemal ve vuslata ulaşılır. Hadiste geçen İslâm, iman ve ihsan kavramları (Buhârî, "İmân", 37, "Tefsîr", 31/2; Müslim, "İmân", 1) sırasıyla şeriat, tarikat ve hakikate tekabül etmektedir. İbn Acîbe eserlerinde Kuşeyrî, Gazzâlî ve Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi mutasavvıfların kitaplarından alıntılar yapmakla beraber daha çok vahdet-i vücûd üzerinde durmuştur.

Eserleri. *el-Fehrese* adlı eserinde otuz sekiz kitabının adını zikreden (s. 38-40) İbn Acîbe'nin bu listede yer almayan başka eserleri de vardır. Basılan eserleri şun-

lardır: 1. *el-Fehrese*. Müellif bu eserde ailesi, soyu, yetiştirme tarzı, öğrenimi ve irşad faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Eser ayrıca müellifin yaşadığı dönemdeki ilmi ve tasavvufi hayat hakkında da bilgi ihtiva etmektedir. Jean Lovis Michon'un Fransızca'ya çevirdiği eser (bk. bibl.) Abdülhamid Sâlih Hamdûn tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1410/1990). 2. *Îkâzû'l-himem fî şerhi'l-Hikem*. İbn Atâullah el-İskenderî'nin meşhur eserinin şerhidir (Kahire 1331, 1381/1961, 1392/1972). İbn Acîbe, şeyhi Bûzîdî'nin isteği üzerine kaleme aldığı bu eserde geniş ölçüde Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî, Şeyh Zerrûk, Mevlây el-Arabî, Bûzîdî gibi Şâzelî mutasavvıfların görüşlerine yer vermiştir. 3. *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî şerhi'l-Mebâhiş-i'l-aşliyye*. Kuzey Afrikalı sûfi İbn Benâ es-Sarakustî'ye ait tasavvufi bir manzumenin şerhi olup bir mukaddime ve beş bölümden meydana gelir. Hayli hacimli olan eserde tasavvufun hemen bütün meseleleri güzel bir üslûpla anlatılmıştır. Müellifin, şeyhi Bûzîdî'nin isteği üzerine kaleme aldığı eser Abdurrahman Hasan Mahmûd tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1983). 4. *Mî'râcû't-teşevvûf ilâ hakâ'iki't-taşavvuf*. Tasavvuf terimlerine dair olup 1937'de Şam'da basılmıştır. J. L. Michon eseri İbn Acîbe üzerine hazırladığı doktora tezinde Fransızca'ya çevirmiştir (bk. bibl.). Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî de *Ta'lik' ulâ Mî'râci't-teşevvûf* adlı bir çalışma yapmıştır (Dımaşk 1937). 5. *el-Bahrû'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. Dört ciltten meydana gelen eserin iki cildi basılmıştır (Kahire 1375, 1376). 6. *el-Fütûhâtü'l-kudsiyye fî şerhi'l-Muqaddimetü'l-Âcurrûmiyye*. İbn Âcurrûm'un gramer kitabının şerhidir (İstanbul 1315). Kuşeyrî'nin *Naḥvü'l-kulûb*'una benzeyen eserde gramer kurallarının dil yönünden açıklanmasının yanında bunlara tasavvufi yorumlar da getirilmiştir.

Bûsîrî'nin "Bürde" ve "Hamziyye" kasidelerine, Zerrûk'un *el-Vaḫîfe*'sine, Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin *el-Hizbû'l-kebîr*'ine, İbnü'n-Nahvî'nin *el-Münferice*'sine, Cezerî'nin, *Hişnû'l-ḥaşîn*'ine, Haflî b. İshak el-Cündî'nin *el-Muḫtaşar*'ına, İbn Fâriz'in *Hamriyye*'sine şerhler yazan İbn Acîbe'nin diğer bazı eserleri şunlardır: *Ezhârü'l-bustân fî ṭabaḳâti'l-a'yân*, *Divân*, *Kitâb fi'l-kazâ' ve'l-kader*, *Şerḥu ebyâtü İbni'l-Arabî*, *Kitâb fi zemmi'l-gıybe ve'l-medhi'l-uzle ve's-samt*, *Tebşîratü'd-Derkâviyye*, *Kitâbü'l-Mevvedde*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Acîbe, *el-Fehrese* (nşr. Abdülhamid Sâlih Hamdân), Kahire 1410/1990, s. 1-87; Buhârî, "İmân", 37, "Tefsîr", 31/2; Müslim, "İmân", 1; Muhammed Zâfir el-Ezherî, *el-Yevâḳitü's-semîne*, Kahire 1325/1908, s. 70; Abdülhay el-Ketânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1346, II, 228; Serkis, *Mu'cem*, I, 169-170; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 400; Ziriklî, *el-Âlâm*, I, 234; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 163; Muhammed Dâvûd, *Târîḫü Tıtvân*, Tıtvân 1962, III, 206-224; VI, 213-258; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 112; J. L. Michon, *Le soufi marocain Ahmad Ibn 'Ajiba et son Mi'raj*, *Glossaire de la mystique musulmane*, Paris 1973; a.mlf., "L'autobiographie (Fahrasa) du soufi marocain Ahmad Ibn 'Ajiba" (1747-1809), *Arabica*, XV, Leiden 1968, s. 225-269; a.mlf., "Deux traités sur l'unité de l'existence du soufi marocain Ibn 'Ajiba", *Études traditionnelles*, sy. 80 (1979), s. 163-173; sy. 81 (1980), s. 18-32; a.mlf., "Ibn 'Ajiba", *EP* (İng.), III, 696-697; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 77; Bustânî, *DM*, III, 358; Fethullah Müctebâî, "İbn 'Acîbe", *DMBİ*, V, 213-215.

MUSTAFA KARA

İBN ÂCURRÛM

(ابن آجروم)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî
(ö. 723/1323)

el-Âcurrûmiyye adlı eseriyle tanınan
Kuzey Afrikalı dil ve kıraat âlimi.

672'de (1273-74) Fas'ta doğdu. Aslen Safrûş şehri civarında yerleşmiş bulunan Sanhâce kabilesine mensuptur. Berberî dilinde "sûfî" anlamına gelen Âgurrûm (Âcurrûm) lakabını ilk defa dedesi Dâvûd'un bir şeref unvanı olarak kullandığı söylenmektedir. İbn Âcurrûm'un tahsili ve hocaları hakkında yeterli bilgi yoktur. Ancak Fas'ta dil, edebiyat, kıraat, fıkıh ve matematik tahsili gördüğü kaydedilmekte; hac yolculuğu sırasında Kahire'ye uğradığı, burada meşhur dilci ve müfessir Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin derslerine devam edip icâzet aldığı bilinmektedir. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Fas'a dönen İbn Âcurrûm Karaviyyîn Carnii'nde dil ve kıraat dersleri vermeye başladı. Öğrencileri arasında oğulları Ebû Muhammed Abdullah ve Mindîl lakabıyla tanınan Ebû'l-Mekârim Muhammed başta olmak üzere Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cezzennâî, dilci ve fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer el-Vângilî ed-Darîr, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmüheymin el-Hadramî, fıkıh ve kıraat âlimi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hazrecî ve Muhammed b. Ali el-Gassânî gibi birçok âlim bulunmaktadır. İbn Âcurrûm 20 Sa-

fer 723'te (28 Şubat 1323) Fas'ta öldü. Bugün Bâbü'lhamrâ diye bilinen Bâbülcizyî'nin yakınındaki Endülüslüler mahallesinde defnedildi.

Kûfe dil mektebinin terimleri olan "haf'd"ı "cer" yerine kullanması, emir fiilinin meczûm olduğunu söylemesi ve "key-femâ" edatını cevâzım arasında sayması gibi sebeplerden dolayı İbn Âcurrûm'un Kûfe dil mektebine mensup olduğunu söyleyenler olmuştur (Süyûtî, I, 238; Ömer Ferruh, VI, 394). Ancak kendisi, Basra dil mektebi mensupları gibi bedeli terceme, ma'tûfün aleyhiyi mensûkun aleyhi zamiri de kinâyeye yerinde kullanmaktadır. İbn Âcurrûm'u herhangi bir dil mektebine bağlı olmadan doğruluğuna inandığı görüşleri benimseyen bağımsız bir dil âlimi olarak kabul etmek daha uygundur.

Eserleri. İbn Âcurrûm'un en meşhur eseri *el-Muqaddimetü'l-Âcurrûmiyye*'dir (*[el-Ecrûmiyye, el-Ücrûmiyye, el-Cerûmiyye] fî mebdâ'i [kavâ'id] ilmi'l-Aḫḫâbiyye*). Müellifin hac münasebetiyle Mekke'de bulunduğu sırada yazdığı rivayet edilen eser bir nahiv kitabı olup isim ve fiillerin tasrifleri ve i'rab ile harflerin i'rabı üzerine özlü bilgiler ihtiva etmektedir. Eser, yöntemi ve ana kuralları çok sade bir dille ifade etmesi gibi sebeplerden dolayı İslâm dünyasında ve XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da tanınarak çok rağbet görmüş, belli başlı Batı dillerine tercüme edilmiş ve birçok defa basılmıştır. *el-Âcurrûmiyye*'nin, Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin (ö. 337/949) *el-Cümelü'l-küb-râ*'sının bir muhtasarı olduğu söyleniyorsa da (*İA*, V/2, s. 696) tarif ve tertiplerinin karşılaştırılmasından bu iddianın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. *el-Âcurrûmiyye* ilk defa Roma'da basılmış (1592), daha sonra Latince tercümesiyle birlikte Pierre Kirsten tarafından Breslau'da (1610), R. P. Thomas Obicini tarafından Latince tercümesi ve şerhiyle birlikte yine Roma'da (1631) yayımlanmıştır. Eser ayrıca birçok defa basılmıştır (Leiden 1617; Bulak 1239, 1252; Beyrut 1841, 1859, 1896, 1415/1995; Cezayir [nşr. Bresnier] 1846; Viyana [nşr. G. Kanyurszky, Macarca şerhiyle birlikte] 1887; İstanbul 1315; Kahire 1298, 1333, 1344; Necef [nşr. Ahmed Habîb el-Kasîr el-Âmilî] 1962; Hindistan 1853; Münih 1876; Kudüs 1876; Dımaşk 1301, 1376/1957; Mekke 1314; Fas 1345; Erzurum [nşr. M. Sadi Çöğenli - Kenan Demirayak] 1997).

el-Âcurrûmiyye'ye atılmış civarında şerh yazılmış olup eseri şerheden belli başlı âlimler şunlardır: Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ali el-Mekkûdî (Tunus 1292;